

УДК 657

Пархоменко В.М.

ОГЛЯД ПРОБЛЕМАТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ В ДИСЕРТАЦІЙНИХ РОБОТАХ

Проведено систематизацію та аналіз авторефератів захищених дисертацій в Україні та виявлено взаємозв'язки і основні тенденції застосування категорії "якість" в різних галузях науки

Постановка проблеми. В період становлення ринкових відносин Україна розбудовує власну економіку та знаходиться на шляху інтеграції у європростір. Проблеми проходження України до європейської спільноти можуть бути вирішені лише за умови виходу на ринок конкурентоспроможних вітчизняних товарів.

Одним з визначальних факторів конкурентоспроможності продукції є її якість. Однак на сьогодні питанням якості продукції та обліку витрат, пов'язаних з її забезпеченням, приділяється незначна увага, а ряд аспектів обліку витрат на якість взагалі залишаються недослідженими. Це, в свою чергу, зумовлює виникнення значної кількості гострих питань у підприємств, які впроваджують міжнародні стандарти якості.

Розвиток та впровадження системи управління якістю (СУЯ) продукції на сучасному етапі розвитку економіки є важливим для забезпечення ефективного функціонування діяльності підприємства. Поняття категорії якість має багатогранну природу походження та існування, що застосовується в різних сферах діяльності суспільства, тому може розглядатися як: філософська, суспільна, економічна категорія тощо.

Перші спроби трактування якості певного об'єкта зустрічаються у працях Аристотеля (III ст. до н. е.), він пояснював її як відмінність між предметами, розмежування об'єктів на хороші або погані.

Якість як суспільна категорія використовується в різних сферах людської діяльності. З цього приводу свою думку висловив Р.П. Валевиц, що якість – це складна і суперечлива категорія, що охоплює всі сторони життя людей і що є одним з головних стимулів діяльності кожної людини. Суть якості життя відбита в системі морально-етичних і духовних складових [1, с. 13].

Як економічна категорія поняття якість застосовується до продукції, як об'єкта виробництва і споживання та розглядається зі сторони суб'єкта господарювання (виробника) та покупця (споживача).

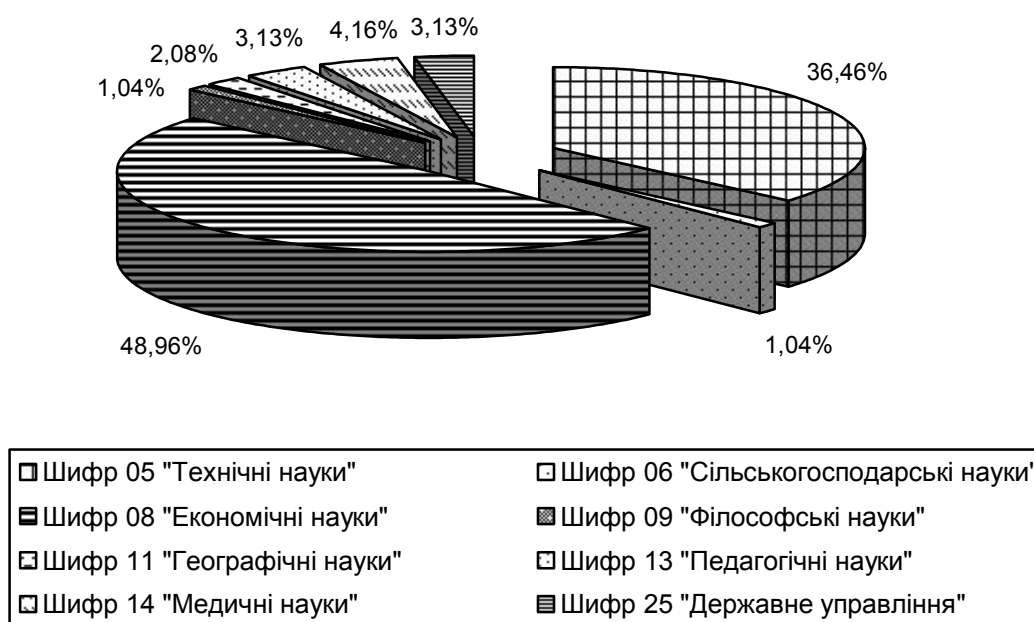
При дослідженні поняття "якість" зустрічаються різні точки зору щодо трактування його змістовного наповнення, що обумовлює необхідність дослідження існуючих підходів. Саме тому, виникла потреба проаналізувати його не тільки з точки зору економічних наук. В даному дослідженні використовувався електронний каталог Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Було розглянуто наявні автореферати, ключовим словом для відбору яких було слово "якість".

Мета дослідження полягає у проведенні огляду та аналізу авторефератів захищених протягом 1994-2009 рр. дисертацій в Україні, з метою встановлення взаємозв'язку категорії якість з різними галузями науки та визначити основні тенденції розвитку оцінки якості певного об'єкту.

Виклад основного матеріалу. *Автореферат* – це короткий (в середньому – 30 сторінок) опис змісту дисертації, що належить до опублікування перед її захистом. Основне призначення автореферату – інформувати про

отримані наукові результати і ввести їх до сфери наукової комунікації. Таким чином, автореферат, як засіб повторної фіксації результатів дисертації виконує інформативну функцію. Структурно автореферат складається із загальної характеристики роботи, основного змісту, висновків, списку опублікованих автором праць за темою дисертації й анотацій українською, російською та англійською мовами [2, с. 332].

Оскільки ВАК України визначив вимоги до автореферату дисертації, а саме “Автореферат має досить ґрунтовно розкривати зміст дисертації, в ньому не повинно бути надмірних подробиць, а також інформації, якої немає в дисертації”, можемо вважати, що тематики і змісту авторефератів нам вистачить для ґрунтовного проведення ретроспективного аналізу дисертаційних досліджень. Вибірковий метод дослідження показав наявність авторефератів, в яких розкрито різноманітну проблематику якості за галузями, що зазначені на рис. 1.

Рис. 1. Дисертації, назви яких містять слово “якість”, наявні у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського, станом на 01.01.09.

В ході проведених досліджень було розглянуто 96 дисертацій, які у своїй назві містять слово “якість”, захищених з різних галузей науки в Україні протягом досліджуваного періоду починаючи з 1994 р. до 2008 р. Результати на діаграмі зазначені у відсотковому відношенні. Для розрахунку за 100 % взято кількість дисертацій 96. Значна частка дисертацій, захищених з економічних наук – 47, що становить 48,96 %. На основі рис. 1. видно, що поняття “якість” пов’язане також і з іншими галузями науки, тому виникає необхідність дослідити взаємозв’язок даного поняття з різними тематиками досліджень. Для більш детальної характеристики дисертації систематизовано в табл. 1.

Таблиця 1. Кількість дисертацій, захищених за темою дослідження “якість продукції” протягом 1994-2008 рр. в Україні, систематизовані за науковою ступінню

Рік	Кількість	Науковий ступінь												Разом дисертацій		
		к.е.н.	д.е.н.	к.т.н.	д.т.н.	к. с.-г. н.	к. пед. н.	д. філ. н.	д. геогр. н.	к. мед. н.	д. мед. н.	канд. наук з держ. упр.	док-р. наук з держ. упр.	Кандидатських	Докторських	
1994	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
1995	2	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-
1996	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1997	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
1998	2	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-
1999	2	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-
2000	2	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-
2001	8	4	-	1	1	-	1	-	-	-	1	-	-	6	2	-
2002	8	4	-	1	1	-	1	-	-	1	-	-	-	7	1	-
2003	6	3	-	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	6	-	-
2004	7	3	1	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	5	2	-
2005	12	9	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	1	10	2	-
2006	16	11	-	3	-	-	-	1	-	-	-	1	-	15	1	-
2007	21	5	-	9	3	-	1	-	-	1	1	1	-	17	4	-
2008	8	4	-	3	-	-	-	-	1	-	-	-	-	7	1	-
Разом	96	45	2	28	7	1	3	1	2	2	2	2	1	81	15	-

Досить вагомим є відсоток за напрямом технічних наук – 35 захищених дисертацій, питома вага, яких становить 36,46 %. Перші праці були захищені в 1995 р. Д.О.Дьомінім на тему: “Деякі аспекти управління якістю сірого чавуну з пластинчастим графітом” та Т.В.Лисенко на тему: “Управління якістю виливків у піщано-смоляних формах”; обидві дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата технічних наук. Наступні роки тенденціями збільшення не відзначались. За період з 1995 по 2005 р. в середньому захищалися по одній дві праці на рік, загальна кількість дисертацій 13. Крім зазначених, дослідження вели наступні вчені: Н.В.Білей, Л.С.Квасова, Г.В.Константинов, Мансур Жихад, Ю.М.Мотузка, С.В.Пустовойтенко, О.А.Сіора, Талал Махмуд Абед Рахман Аль-Кататбех, Ю.В.Телешев, О.І.Шаповал, С.С.Федін. Основні тематики праць: розробка системи управління якістю, методів, методик, моделей забезпечення управління якістю на підприємствах технічного спрямування або об’єктів, що носять технічні характеристики. Тематика зазначених досліджень свідчить, що і в технічних науках для більш ефективного технічного процесу використовуються економічні категорії, зокрема системи управління якістю та інші аспекти економічних та облікових дисциплін.

Основний сплеск дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеня кандидата технічних наук припадає на 2007 р., захищено 9 праць (А.Ю. Борзенко-Мірошніченко, А.В. Гунькало, Д.О. Ігнатенко, (Мухаммед Алі) Аззам (Мухаммад Алі) Хаммуда, О.К. Погуділа, Г.О. Сребрянський, К.І. Скрипка, Г.Ю. Сидоренко, В.М. Швачій). Автори продовжують досліджувати управлінські аспекти якості технічних об’єктів.

Перша дисертація на здобуття наукового ступеня доктора технічних наук була захищена в 1998 р. В.І.Шатохим на тему: “Управління якістю чавуну за умов розширення паливної бази доменної плавки на основі фізико-хімічного аналізу

процесів шлакоутворення”. Загалом протягом досліджуваного періоду була захищена незначна кількість дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора технічних наук – 7 праць.

Після технічних наук незначну частку займає медична галузь. Протягом досліджуваного періоду було захищено чотири дисертації. Дві на здобуття наукового ступеня кандидат медичних наук: Р.О. Валецька, тема дослідження: “ Оцінка якості лікування хворих на гломерулонефрит та система заходів для поліпшення його ефективності”; В.В. Журавель, тема дослідження: “Моделювання діяльності міської амбулаторної стоматологічної служби на основі системи управління якістю ISO 9001”. Дві на здобуття наукового ступеня доктора медичних наук: А.В. Степаненко, тема дослідження: “Система забезпечення якості медичної допомоги населенню України та наукове обґрунтування її реалізації”; А.Б. Зіменковський, тема дослідження: “Наукове обґрунтування концептуальної моделі управління якістю в охороні здоров'я України шляхом системного розвитку медичної стандартизації”. На основі зазначеної тематики проведених досліджень, бачимо, що автори розглядають напрями медичних досліджень, базуючись на таких аспектах, як оцінка якості, системи управління та забезпечення якістю.

Наступними за кількістю захищених дисертацій є такі галузі науки: державне управління та педагогічні науки, по три праці.

За педагогічним напрямом захищено три праці на здобуття кандидата економічних наук. Дослідження здійснювали наступні вчені. В.П. Стельмашенко, 2001р., “Організаційно-педагогічні засади управління якістю підготовки фахівців в коледжах України”. Висвітлено концептуальні підходи до побудови динамічної моделі системи управління якістю підготовки фахівців, яка дозволяє визначити зміст цієї підготовки, розглянуто психолого-педагогічні засади ефективного розвитку вищої освіти та обґрунтовано принципи та методи проектування освітніх систем управління якістю підготовки. Б.С. Жебровський, 2002 р., “Формування професійної готовності директора школи до управління якістю освіти”, здійснено ретроспективний аналіз поняття "якість", систематизовано сучасні наукові позиції щодо категорій "якість освіти", "управління якістю освіти". Визначено характерні особливості управлінської діяльності директора школи щодо забезпечення якості освіти. В.М. Радченко, 2007 р., “Управління якістю професійної діяльності викладачів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації”, в роботі розроблено й обґрунтовано модель управління якістю професійної діяльності викладачів вищих навчальних закладів (ВНЗ) I-II рівнів акредитації на засадах менеджменту та мотивації праці.

За напрямом державне управління захищено дві дисертації на здобуття кандидата наук з державного управління (З.О. Надюк, С.В. Хорошайлов) та одну працю на здобуття доктора наук з державного управління (Т.О. Лукіна).

В ході проведення досліджень, з'ясовано, що існує незначна частка досліджень за даною тематикою в наступних галузях науки. Географічний напрям: захищено дві дисертації на здобуття доктора географічних наук (Ю.С. Тучковенко, 2005 р., І.В. Гукалова, 2008 р.). Філософський напрям: в 2006 р. В.Г. Вікторов захистив дисертацію на здобуття доктора філософських наук на тему: “Регулювання якості освіти як філософсько-освітня проблема”. В 2003 р. Є.Г. Волочнюк захистив дисертацію на здобуття кандидата сільськогосподарських наук, тема дослідження: “Управління якістю поливної води на Інгулецькому зрошуваному масиві”.

Отже, результати досліджень свідчать, що існує тісний взаємозв'язок використання поняття “якості” в різних напрямках науки. Кожна галузь трактує та використовує це значення виходячи із своїх потреб.

Як зазначалось вище, значна кількість дисертацій захищена з економічних наук (47 праць, що становить 48,96 % від загальної кількості), тому виникає необхідність провести аналіз дисертаційних праць за даним напрямом дослідження (рис. 2).

Рис. 2. Дисертації економічного напрямку, назви яких містять слово "якість", наявні у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського, станом на 01.01.09

Для розрахунку взято абсолютне значення 47 праць за 100 %. За допомогою рис. 2. можемо зробити наступні висновки: найбільша кількість дисертацій захищених за спеціальністю 08.06.01 "Економіка, організація і управління підприємствами" – 12 праць, що становить 25,54 % від загальної кількості робіт економічного спрямування. В даному напрямі працювали наступні науковці: Ю.В. Бібік (2002 р.), С.Л. Благодетелева-Вовк (1999 р.), Р.І. Буряк (2003 р.), О.Х. Давлетханова (2006 р.), Ю.О. Джерелюк (2002 р.), Л.Є. Калиновська (2005 р.), Н.М. Лисьонкова (2006 р.), О.Г. Лищенко (2006 р.), С.Л. Решміділова (2002 р.), Р.О. Толпежніков (2004 р.), Л.М. Ткачук (2005 р.), Т.Б. Харченко (2006 р.). Зазначені науковці розглядали наступні проблеми теоретичного та практичного спрямування: формування та удосконалення системи управління якістю продукції за різними галузями виробництва; організація інформаційного забезпечення; сертифікація продукції та СУЯ за міжнародними стандартами; якість продукції (розробка систем управління якістю) як один із факторів забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Також значну частку займають дисертації захищені за спеціальністю 08.00.04 "Регіональна економіка", 7 праць (14,9 %). За даною класифікацією спостерігається тенденція, що всі праці були захищені за різними формами діяльності підприємств.

Інші напрями галузі мають незначний відсоток серед захищених дисертацій, зокрема 6,38 %, тобто по три праці, за такими спеціальностями, як 08.06.02, 08.07.02, 08.07.05, 08.09.01; 4,25 % (дві праці) – 08.03.02, 08.06.04, 08.07.04, 08.08.01; 2,13 % (одна робота) – 08.00.03, 08.00.07, 08.01.01, 08.02.02, 08.03.01, 08.04.01, 08.07.01, 08.10.01. Для проведення більш детального аналізу, дисертації даного напрямку систематизовано за роками (див. табл. 2).

Таблиця 2. Кількість дисертацій економічного напрямку, які у своїй назві містять слово “якість”, захищених протягом 1994-2008 рр. в Україні, систематизація за роками

Шифр Рік	08.00.04	08.00.07	08.01.01	08.02.03	08.03.01	08.03.02	08.04.01	08.06.01	08.06.02	08.06.04	08.07.01	08.07.02	08.07.04	08.07.05	08.08.01	08.09.01	08.10.01	Разом
1994	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	1
1999	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
2000	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	1
2001	-	-	+	-	-	-	-	-	+(2)	-	-	-	-	+	-	-	-	4
2002	-	-	-	-	-	+	-	+(3)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
2003	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+	-	-	-	+	-	-	-	3
2004	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+	-	-	-	-	+	+	-	4
2005	-	-	-	-	+	+	+	+(2)	-	-	-	+	+	-	+	+	-	9
2006	-	-	-	+	-	-	-	+(4)	-	-	-	+(2)	+	+	-	+	+	11
2007	+(5)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
2008	+(3)	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Разом	8	1	1	1	1	2	1	12	3	2	1	3	2	3	2	3	1	47

Отже, з 1994 до 2000 рр. спостерігалась незначна кількість наукових досліджень. Перша дисертація економічного напрямку була захищена в 1994 р. на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук В.М. Соколенко, тема дослідження “Управління якістю продукції в машинобудуванні” за спеціальністю 08.07.01 “Економіка промисловості”. Протягом наступних чотирьох років не було захищено жодної дисертації економічного напрямку з даної проблематики. У 1999 р. та в 2000 р. було захищено по одній праці: С.Л. Благодетелева-Вовк “Система оцінки економічної ефективності діяльності промислових підприємств на основі застосування критерію якості (на прикладі машинобудування)” та Н.Г. Окрошко “Маркетингове забезпечення якості продукції на підприємствах ринкової орієнтації (на прикладі підприємств меблевої промисловості)”.

У дисертації Н.Г. Окрошко визначено складові маркетингового забезпечення якості продукції на кожному етапі “петлі якості”. Для підприємств України, які впроваджують сучасні системи якості, запропоновано критерії оцінки досягнутих результатів у процесі поліпшення якості. Удосконалено методику визначення показників якості меблів, запропоновано встановлення оптимального співвідношення “якість – ціна”. Визначено важливі складові системного управління якістю на меблевих підприємствах, розроблено методику визначення ступеня задоволеності споживачів продукцією. З метою оцінки якості продукції запропоновано застосування удосконаленого методу аналізу ієрархій.

Починаючи з 2002 р. відбувається тенденції до збільшення кількості захищених наукових робіт. Значний сплеск відбувається у 2006 р. – 11 дисертаційних робіт. Зокрема дослідження відбувалися за наступними спеціальностями та здійснювались такими вченими. 08.02.03 – І.О. Сидоренко

“Управління якістю туристичних послуг в умовах конкурентного середовища”; 08.06.01 – О.Х. Давлетханова “Організація інформаційного забезпечення управління якістю продукції птаховиробників”, Н.М. Лисьонкова “Організаційно-економічне забезпечення конкурентоспроможності підприємств на основі вдосконалення систем управління якістю”, О.Г. Лищенко “Формування системи управління якістю продукції підприємств ливарного виробництва”, Т.Б. Марченко “Якість продукції в системі факторів конкурентоспроможності підприємства”; 08.07.02 – В.А. Рафальська “Управління якістю цукру в умовах глобалізації світової економіки”, І.С. Педфак “Економічний механізм підвищення якості оліє-жирової продукції”; 08.07.04 – Т.Є. Василенко “Управління якістю послуг пасажирських підприємств автомобільного транспорту”; 08.07.05 – О.В. Хістева “Якість прибутку та його вплив на сталий розвиток торговельного підприємства”; 08.09.01 – Н.В. Романова “Механізм управління якістю трудового життя”; 08.10.01 – О.С. Дудолад “Вплив обмежених енергоресурсів на якість життя населення (на прикладі Харківського регіону)”.

Протягом всього досліджуваного періоду було захищено 45 робіт на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук та дві праці на здобуття – доктора економічних наук.

Для проведення даного дослідження важливим є характеристика захищених дисертацій за спеціальністю 08.06.04 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит”. Протягом 1994 – 2008 рр. з даної спеціальності було захищено дві дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук.

У 2003 р. Н.А. Морозова-Герасимович, захистила дисертацію на тему “Управлінський облік і аналіз затрат на забезпечення якості продукції (на прикладі плодоовочеконсервних підприємств України)”. До найвагоміших наукових результатів представленої у авторефераті дисертаційної роботи, що формують її наукову новизну, можна віднести наступні положення: розроблена класифікація основних напрямів затрат на забезпечення якості продукції; запропоновано в калькуляціях собівартості продукції виділяти окрему статтю “Затрати на забезпечення якості продукції”; розроблені форми уніфікованих первинних документів та накопичувальних щоденних реєстрів аналітичного обліку втрат від браку та рекламації, а також затрат сировини, матеріалів та оплати праці, пов’язаних з забезпеченням якості продукції.

Однак, позитивно характеризуючи представлену в авторефераті дисертаційну роботу, вважаємо за необхідне звернути увагу на наявні в ній недоліки та дискусійні положення, зокрема: запропонована методика визначення собівартості продукції з урахуванням її якості заслуговує на увагу, однак економічна доцільність її використання викликає сумніви враховуючи трудомісткість останньої; недостатньо обґрунтована можливість використання розроблених автором морфологічних таблиць функціонально-вартісного аналізу для формування інформації про собівартість продукції.

У 2004 р. відбувся захист дисертаційної роботи Т.П. Михайлової на тему “Удосконалення економічного аналізу та контролю якості продукції (на прикладі сільськогосподарських підприємств Хмельницької області)”.

В роботі обґрунтована необхідність дослідження теоретичних та методичних основ і розробки практичних рекомендацій комплексного економічного аналізу та контролю якості продукції сільськогосподарських підприємств.

До вагомих наукових результатів даної роботи, що формують її наукову новизну можна віднести: вперше запропоновано прикладні моделі регресійного аналізу факторів формування якості та економічної ефективності продукції сільськогосподарських підприємств; внесено пропозиції щодо удосконалення системи документування, обліку та звітності сільськогосподарських підприємств, які враховують якість одержаної продукції та напрями її подальшого використання.

Однак, позитивно характеризуючи представлену в авторефераті дисертаційну роботу, вважаємо за необхідне звернути увагу на наявні в ній недоліки та дискусійні положення, зокрема запропонований алгоритм оперативного контролю та аналізу якості продукції галузей молочного скотарства та птахівництва є трудомістким, тому виникають сумніви щодо доцільності використання. Автором використовується несталий термін внутрішньогосподарський економічний контроль, що може призвести до плутанини та перевантаження понятійно-категоріального апарату.

Підсумовуючи вищевикладене можна виділити наступні основні питання, що розглядалися у досліджених роботах економічного спрямування: управління, забезпечення, поліпшення якості продукції підприємств різного типу спрямування; розробка та удосконалення систем управління якістю продукції; якість праці; якість освіти; якість як фактор забезпечення конкурентоспроможності підприємства; облік аналіз та контроль якості продукції тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами проведених досліджень, а саме систематизації та аналізу дисертаційних робіт, назви яких містять слово “якість”, можемо зробити наступні висновки:

– Протягом періоду з 1994 до 2008 р. українськими вченими було захищено 96 дисертацій, присвячених проблемам якості в різних галузях науки. Найбільша частка з них була захищена у 2007 р. – 21 праця.

– Тенденції до збільшення кількості наукових робіт спостерігаються починаючи з 2001 р. але сплеск припадає на 2005 – 2007 рр.

– Протягом даного періоду було захищено 81 дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата наук, найбільше у 2007 р. – 17 праць, та 15 праць – доктора наук, сплеск відбувся у 2007 р. – 4 роботи.

– Найбільша кількість досліджень за даною проблематикою була проведена у економічному напрямі, про що свідчить 47 захищених дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора економічних наук, що становить 48,96 % від загальної кількості всіх робіт.

– Серед захищених дисертацій економічного напрямку найбільшу частку займають праці за спеціальністю 08.06.01 “Економіка, організація і управління підприємствами” – 12, що становить 25,54 % від загальної кількості.

– За спеціальністю 08.06.04 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит” було захищено дві дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: Н.А. Морозова-Герасимович та Т.П. Михайлова.

Аналіз авторефератів захищених дисертацій зумовлює необхідність подальших досліджень в контексті облікового відображення витрат на якість продукції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Валевич Р.П.* Управление качеством и услуг: [учеб. Пособие] / Р.П. Валевич, О.Б. Пароля. – Минск: БГЭУ, 2008. – 301 с.

2. *Малюга Н.М.* Наукові дослідження в бухгалтерському обліку: [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів]. / Н.М. Малюга; [за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця]. – Житомир: ПП “Рута”, 2003. – 476 с.